

Dr hab. Dorota Kornas-Biela, prof. KUL

Lublin, 29.12.2023 r.

Katedra Pedagogiki Specjalnej, Instytut Pedagogiki

Wydział Nauk Społecznych

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

**Recenzja poprawionej rozprawy doktorskiej mgr Joanny Majewskiej
pt. „Doświadczenie poronienia kobiet z chorobami przewlekłymi oraz bez
chorób przewlekłych jako sytuacja traumatyczna”
zrealizowanej pod kierunkiem naukowym
prof. dr hab. Grażyny Dryżałowskiej, Chylice, 2023.
(całość 259 stron)**

Przedstawiona mi do recenzji poprawiona wersja rozprawy doktorskiej pani mgr Joanny Majewskiej pt. „Doświadczenie poronienia kobiet z chorobami przewlekłymi oraz bez chorób przewlekłych jako sytuacja traumatyczna” napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Grażyny Dryżałowskiej obejmuje 259 stron i podobnie jak uprzednia wersja rozprawy ma charakter teoretyczno-empiryczny. Analizy teoretyczne i badania empiryczne, jakie podjęła Autorka, wpisują się w rozwijający się od kilkudziesięciu już lat nurt badań nad psychologicznymi aspektami doświadczeń prokreacyjnych. Badania te wychodzą naprzeciw potrzebom osób/par, które doświadczają niepowodzeń prokreacyjnych i bardziej lub mniej świadomie potrzebują pomocy psychologicznej. Nie zawsze jej poszukują, ale to do placówek medycznych, w których pacjentki po poronieniu przebywają, należy z jednej strony takie zorganizowanie pomocy medycznej po poronieniu, aby dla kobiety/pary strata dziecka była jak najmniej traumatyczna a z drugiej strony zapoznanie jej/ich z możliwością uzyskania różnych form wsparcia po poronieniu.

Obecna wersja rozprawy doktorskiej jest o około 100 stron dłuższa od wersji pierwotnej. Oczywiście, sama liczba stron nie musi wskazywać na wyższy poziom merytoryczny rozprawy a jednak w tym przypadku praca zyskała na swej zawartości treściowej, zarówno co do zakresu

uwzględnionej literatury przedmiotu, prezentacji wyników, ich analizy oraz wniosków ujętych w postaci modelu wsparcia dla kobiet po poronieniu.

Dokonując powtórnej recenzji, nie będę odnosiła się do wszystkich szczegółowych uwag zawartych w pierwszej recenzji, ale wskażę na zasadnicze zmiany podnoszące wartość metodologiczną i merytoryczną rozprawy doktorskiej pani mgr Joanny Majewskiej.

Przede wszystkim należy wskazać na **poprawiony tytuł rozprawy**, dzięki czemu jest on adekwatny do jej zawartości i sygnalizuje, że całość odnosi się do doświadczenia poronienia w dwóch grupach kobiet – z i bez chorób przewlekłych.

Plan rozprawy doktorskiej

Autorka pracy doktorskiej słusznie skróciła plan całości tekstu, dzięki czemu stał się on bardziej zwarty i czytelny. Nie ma już w nim zapowiedzi bardzo krótkich paragrafów. Stutronicowa część teoretyczna pracy obejmuje trzy rozdziały dotyczące kolejno poronienia jako sytuacji traumatycznej, jako stresu oraz choroby przewlekłej jako stresu i jego związku z prokreacją. Część druga metodologiczna została zatytułowana zbyt wąsko, gdyż rozdział ten zawiera omówienie nie tylko założeń metodologicznych (przedmiotu, celu, zmiennych, pytań i problemów badawczych oraz hipotez), ale również opis sposobu realizacji tych założeń, tzn. stosowanych technik i narzędzi badawczych, organizacji i procedury badań, opis grupy badanej oraz dylematów etycznych). Należałoby to poprawić na poziomie spisu treści i w samej pracy doktorskiej. W spisie treści części empirycznej dotyczącej wyników badań własnych brakuje odniesienia do faktu, iż miały one charakter porównawczy. W sformułowaniach paragrafów 5.3 i 5.4. występują jedynie odniesienia do analiz wyników badań kobiet po poronieniach jako grupy zasadniczej a w przedstawianych analizach w części empirycznej zgodnie z tematem rozprawy słusznie uwzględnione są również kobiety bez doświadczenia poronienia jako grupa kontrolna. To też wymagałoby poprawy.

Szczegółowa ocena treści rozprawy doktorskiej

Pani mgr Joanna Majewska poprawiła **Wstęp** zgodnie z podsuniętymi uwagami i zawiera on obecnie zasadniczo wszystkie konieczne elementy, jak uzasadnienie podjęcia tematu, wyjaśnienie podstawowych terminów, pytanie główne pracy i jej cele, krótka informacja o terenie i grupie badanej. Szkoda tylko, że Autorka nie wspomniała o pytaniach szczegółowych oraz zastosowanych narzędziach psychologicznych, co dałoby czytelnikowi już na początku orientację,

jakie zmienne a tym samym jakie predyktory nasilenia objawów PTSD oraz wzrostu potraumatycznego zostały w pracy doktorskiej uwzględnione.

Część teoretyczna rozprawy pani J. Majewskiej obejmuje obecnie 3 rozdziały (uprzednio 7 rozdziałów) i ta korekta okazała się korzystna dla całości pracy. Nie ma już w niej dysproporcji między długością poszczególnych rozdziałów i paragrafów, są one ułożone według logicznej merytorycznej kolejności. W całej części teoretycznej Autorka uzupełniła literaturę, ubogaciła ją i uwspółcześniła, chociaż ten aspekt – aktualność literatury przedmiotu – warty byłby jeszcze dopracowania, zwłaszcza w oparciu o literaturę zagraniczną. Nie mniej, wyraźnie daje się zauważyć ogrom pracy, jaki włożyła Autorka rozprawy w to, aby poprawić jej zawartość zgodnie z uwagami recenzyjnymi. Dokonane zmiany pozwoliły na podniesienie walorów naukowych rozprawy.

W pierwszym rozdziale części teoretycznej Doktorantka klarownie omówiła medyczne aspekty poronień, a następnie w drugim paragrafie podjęła zagadnienia psychospołeczne z nim związane, w tym, czynniki modyfikujące doświadczenie poronienia (więź emocjonalna z dzieckiem, dojrzałość do rodzicielstwa, doświadczenia prokreacyjne, zdrowie kobiety, chęć posiadania dziecka) oraz jego konsekwencje. To zagadnienie zostało słusznie opracowane z większą niż inne pieczołowitością ze względu na pytania szczegółowe rozprawy, które dotyczą właśnie tych konsekwencji. Dlatego też Doktorantka omówiła w tej części zagadnienie poronienia jako wydarzenia krytycznego, żalobę po poronieniu, depresję i zaburzenia lękowe, zaburzenie stresowe pourazowe, konsekwencje poronienia dla relacji między matką a ojcem dziecka oraz dla rodzeństwa dziecka poronionego. Na zakończenie drugiego paragrafu zostały przedstawione różne rodzaje wsparcia dostępne dla kobiet po poronieniu, co jest istotne ze względu na cel praktyczny rozprawy, jakim jest przedstawienie własnej propozycji modelu wsparcia kobiet w tej trudnej sytuacji prokreacyjnej.

W trzecim paragrafie została poruszona pedagogiczno-społeczna problematyka poronień, co również jest właściwym uzupełnieniem dotychczasowej wersji rozprawy, gdyż jest ona broniona w ramach dyscypliny pedagogika a większość dotychczasowego materiału teoretycznego przedstawionego w rozprawie dotyczyła zagadnień psychologicznych. Paragraf ten objął takie zagadnienia, jak postawy społeczeństwa wobec śmierci, obowiązujące przepisy prawa, które zawierają regulacje związane z poronieniem (karta zgonu dziecka, pochówek, zasilek pogrzebowy, urlop macierzyński) oraz zagadnienie poronienia w kontekście zainteresowań różnych

subdyscyplin pedagogiki, jak np. pedagogiki tanatologicznej, rodziny, zdrowia, prenatalnej i specjalnej. Podsumowując, Autorce udało się wykorzystać w nowej formie wiedzę zaprezentowaną w poprzedniej wersji pracy doktorskiej a jednocześnie uzupełnić ją i tym samym podnieść walor teoretyczny swojego opracowania awansowego.

Kolejny, **drugi rozdział części teoretycznej** rozprawy doktorskiej mgr Joanna Majewska poświęciła na omówienie poronienia jako doświadczenia stresowego, kryzysowego i traumatycznego oraz zagadnień związanych z radzeniem sobie w tej sytuacji, wzrostem potraumatycznym oraz nadzieją podstawową. Rozdział ten jest znacznie krótszy od poprzedniego, ale omawia najważniejsze elementy zaanonsowane przez jego tytuł. Porównanie tej części rozprawy z wersją poprzednią wskazuje, iż Doktorantka włożyła wysiłek, aby uwzględnić uwagi i uczynić tę część doktoratu jako teoretyczną bazę dla realizowanych badań. Najlepiej udało się to w paragrafie drugim tego rozdziału dotyczącym radzenia sobie ze stresem sytuacji poronienia oraz w trzecim, odnoszącym się do poronienia jako doświadczenia traumatycznego oraz wzrostu potraumatycznego. Ważnym uzupełnieniem jest zamieszczenie w obecnej wersji rozprawy krótkiego omówienia nadziei podstawowej jako zmiennej osobowościowej, która jest istotna w radzeniu sobie z traumą prenatalnej straty dziecka a została uwzględniona w badaniach poprzez zastosowanie testu psychologicznego badającego jej poziom.

Trzeci rozdział części teoretycznej rozprawy doktorskiej pani mgr Joanny Majewskiej jest nowym opracowaniem, chociaż Autorka słusznie wykorzystała pewne zagadnienia z poprzedniej wersji rozprawy doktorskiej. Zmieniony temat całości opracowania domagał się podjęcia zagadnienia macierzyństwa i doświadczeń prokreacyjnych, również tych negatywnych jakim jest poronienie w sytuacji choroby przewlekłej u kobiety. Jest to najkrótszy paragraf części teoretycznej (19 stron), ale jego zmieniona wersja zawiera najbardziej istotne kwestie dające podstawy teoretyczne pod podjęte badania empiryczne. Doktorantka omówiła definicje i typologie chorób przewlekłych; ich wpływ na funkcjonowanie człowieka, który można ująć jako wydarzenie krytyczne i jako kryzys; sposoby radzenia sobie ze stresem tej sytuacji; związek stresu choroby przewlekłej ze zdrowiem dziecka prenatalnego i przebiegiem procesu prokreacji. Wątpliwość budzi jedynie umiejscowienie punktu dotyczącego choroby przewlekłej jako kryzysu już po omówieniu radzenia sobie z nią. Wydaje się, że należałoby przestawić kolejność lub połączyć zagadnienie choroby jako wydarzenia krytycznego oraz jako kryzysu w jeden paragraf, kończąc zagadnieniem radzenia sobie z nimi.

Ogólny wniosek dotyczący części teoretycznej rozprawy doktorskiej – obecna wersja części teoretycznej jest dobrze przepracowana i stanowi spójną całość, zawierającą najważniejsze kwestie związane z problematyką pracy doktorskiej, spełniając tym samym wymagania treściowe z nią związane.

Część metodologiczna pracy doktorskiej pani mgr Joanny Majewskiej obejmuje jeden rozdział – **rozdział piąty**. Szkoda, że Autorka nie podzieliła go na trzy paragrafy dotyczące założeń (przedmiotu, pytań szczegółowych i hipotez, celu, charakterystyki zmiennych), stosowanych narzędzi i organizacji badań oraz charakterystyki badanych grup kobiet. To ułatwiłoby czytelnikowi percepcję treści tej części opracowania doktorskiego, ale zapewne Doktorantka chciała uniknąć zbyt krótkich paragrafów. Część zatytułowana „Problemy i hipotezy badawcze” powinna jednak poprzedzać charakterystykę zmiennych oraz opis użytych narzędzi badawczych, gdyż to od postawionych pytań zależy wyodrębnienie zmiennych i dobór metod, narzędzi i technik do badań empirycznych.

Autorka rozprawy zastosowała wysunięte w recenzjach uwagi zarówno co do konstrukcji części metodologicznej, zawartości merytorycznej jak też bibliografii bardziej niż w poprzedniej wersji doktoratu ukierunkowanej na metodologiczne podstawy prac realizowanych w ramach pedagogiki. Sformułowała poprawnie pytania szczegółowe i ułożyła je w logicznym porządku. W miejsce jednej ogólnej hipotezy sformułowała poprawnie hipotezę do każdego z pytań rozstrzygnięcia. Wskazała też na zmienne zależne i niezależne. Opisała dokładniej dobór badanych, sposób organizacji i teren badań, uzasadniając brak badań pilotażowych. Niewątpliwie, został w tym zakresie zrobiony „kawał dobrej roboty” i obecnie ta ważna część rozprawy doktorskiej wskazuje na pogłębianą świadomość metodologiczną Doktorantki oraz podnosi wartość naukową rozprawy.

Część empiryczna pracy doktorskiej pani mgr Joanny Majewskiej zawiera opis wyników badań własnych, wnioski z badań oraz teoretyczny model wsparcia dla kobiet po doświadczeniu prenatalnej śmierci dziecka. Nie wchodząc w szczegóły przepracowania tego rozdziału w obecnej wersji, można stwierdzić, że został on gruntownie zmieniony, co oczywiście związane jest również z poświęceniem więcej miejsca na analizę oraz interpretację wyników badań. Autorka omawia kolejne kroki analiz statystycznych, zapowiadając tabelę, przedstawiając wyniki, analizując je i co szczególnie ważne, odnosząc je do wyników badań innych autorów (na ile potwierdzają lub też różnią się od nich) a każdy punkt tematyczny kończy się podsumowaniem. Jest to zasadnicza

pozytywna zmiana w porównaniu z pierwszą wersją rozprawy doktorskiej. Nie ma już zbędnych powtórzeń tych samych treści, przez co tekst stał się zrozumiały i czytelny, jasno prezentujący otrzymane wyniki badań a tym samym realizujący poznawczy cel pracy doktorskiej.

Część dotycząca wniosków z badań (rozdział szósty) została w obecnej wersji rozprawy podzielona na wnioski ogólne wynikające z prezentowanych analiz statystycznych wyników badań testami psychologicznymi a odnoszące się do postawionych pytań szczegółowych i hipotez (13 wniosków) oraz wnioski pedagogiczne zawierające rekomendacje dla pracy psychopedagogicznej z kobietami po stracie dziecka prenatalnego (10 wniosków). Autorka doktoratu zaanonsowała również krótko ograniczenia własnych badań oraz kierunki dalszych penetracji empirycznych podjętego przez nią problemu.

Część rozprawy doktorskiej, w której mgr J. Majewska prezentuje **teoretyczny model wsparcia dla kobiet po doświadczeniu poronienia** została słusznie w tej wersji rozprawy wyodrębniona jako osobny rozdział (**rozdział siódmy**). Sam model uległ znacznemu dopracowaniu i obecnie ma o wiele bardziej dojrzałą formę a co też ważne – jest zaprezentowany w bardziej precyzyjny i czytelny sposób. Doktorantka zaznaczyła, jak model ten znajduje uzasadnienie w uzyskanych wynikach własnych badań, następnie przedstawiła jego podstawy teoretyczne, założenia konstrukcyjne, ukazała jego miejsce w już istniejących strukturach pomocowych dla kobiet po poronieniu, jego cele i założenia oraz konkretne formy realizacji pomocy. Wskazała również na organizacyjne aspekty systemu wsparcia, w tym wytyczne dla personelu medycznego i psychologicznego.

W **Zakończeniu** Autorka rozprawy podsumowała najważniejsze kwestie związane z podjętą problematyką a stanowiące treść zawartą na 259 stronach obecnego opracowania, w związku z tym czytelnik ma możliwość przekonania się, iż dwa cele rozprawy (poznawczy i praktyczny) zostały osiągnięte, m.in. poprzez weryfikację postawionych hipotez oraz opracowanie modelu pomocy psychologicznej kobietom po poronieniach.

Bibliografia w obecnej wersji rozprawy doktorskiej została nie tylko znacznie poszerzona (pierwotnie na 16 stronach, obecnie na 35 stronach, ponad 200 pozycji więcej), ale przede wszystkim jest więcej publikacji nowszych, również zagranicznych oraz o charakterze pedagogicznym. Te trzy rekomendacje wysunięte w poprzedniej recenzji zostały zrealizowane. Wykorzystanie tak bogatej literatury przedmiotu niewątpliwie podniosło walor merytoryczny doktoratu.

W podsumowaniu recenzji obecnej wersji przedłożonej mi rozprawy doktorskiej pani mgr Joanny Majewskiej pragnę podkreślić, iż Doktorantka włożyła ogromny wysiłek w przepracowanie tekstu zgodnie z recenzjami i zrobiła to na wysokim poziomie, ukazując swój potencjał intelektualny, nie tylko w zakresie teorii, metodologii i empirii, ale też praktyki psychopedagogicznej. Należy pogratulować Doktorantce, iż nie zniechęciła się pomimo otrzymania tak wielu uwag recenzyjnych, ale potraktowała je jako okazję do rozwoju naukowego. Jeśli otrzymanie warunkowanej recenzji rozprawy doktorskiej można uznać za wydarzenie stresowe, kryzysowe i traumatyczne dla Doktorantki, to niewątpliwie wykazała ona, iż takie wydarzenie (jak i podjęte przez nią w doktoracie wydarzenie poronienia) może być okazją do wzrostu potraumatycznego i napisania rozprawy dojrzałej, dającej satysfakcję osobistą i godnej rozważenia, aby ją po dalszym udoskonaleniu – opublikować.

Wniosek końcowy

Praca doktorska Joanny Majewskiej ma wiele walorów poznawczych i praktycznych, o których pisałam w pierwszej recenzji, podkreślając jak ważne a jednocześnie niedoceniane zagadnienie ona porusza, uzupełniając wiedzę psychopedagogiczną w zakresie niepowodzeń prokreacyjnych, jakim jest poronienie. Ponawiam stwierdzenie, że wykorzystanie testów psychologicznych umożliwiło otrzymanie zobiektywizowanych wyników dotyczących wyodrębnionych zmiennych psychologicznych a kompetentne opracowanie tych wyników wniosło nie tylko wiele ciekawych informacji do naszej wiedzy o poronieniu jako sytuacji stresowej, mogącej wywołać stres potraumatyczny oraz prowadzić do wzrostu dojrzałych sposobów radzenia sobie z nim i rozwoju osobowości, ale również umożliwiło sformułowanie wskazań aplikacyjnych w postaci modelu pomocy psychologicznej dla kobiet po poronieniach.

Walory merytoryczne, metodologiczne i aplikacyjne obecnej wersji rozprawy doktorskiej pani mgr Joanny Majewskiej pt. „Doświadczenie poronienia kobiet z chorobami przewlekłymi oraz bez chorób przewlekłych jako sytuacja traumatyczna” zrealizowanej pod kierunkiem naukowym pani prof. dr hab. Grażyny Dryżałowskiej pozwalają na stwierdzenie, iż spełnia ona wymagania stawiane rozprawie doktorskiej w Ustawie „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 18 lipca 2018 roku (Dziennik Ustaw z dn. 30 sierpnia 2018, rozdział 2 – stopień doktora). W związku z tym opowiadam się za przyjęciem dysertacji i dopuszczeniem Pani Magister do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania jej stopnia doktora w dyscyplinie pedagogika.

dr hab. Dorota Kornas-Biela, prof. KUL